

ЯРОСЛАВА ДЕГТЯРЕНКО

ЯРОСЛАВА ДЕГТЯРЕНКО

МІЖ ДВОХ
ОРЛІВ

1657 рік. Зріє повстання проти гетьмана Івана Виговського. Московський цар Олексій отримує донос від кошового Барабаша із проханням дозволити козакам обрати нового гетьмана. Розбрат і міжусобиці на руку цареві. Він хоче використати запорожців для боротьби із Річчю Посполитою. Молодий козак Демко Гориченко дізнається про зраду Пушкаря та Барабаша й вирушає до Чигиринна, щоб попередити гетьмана. Далеко від дому він дізнається, що його родину вбили, а хату спалили. Помста — усе, що залишається у хороброго Демка. І ще — кохання до красуні Наді, вихованки підступного Пушкаря... Між обов'язком і почуттями, між коханням і ненавистю, між двох орлів — яким буде вибір?..

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-5798-6

9 786171 257986

МІЖ ДВОХ
ОРЛІВ

ГІДНИЙ НАСТУПНИК

МІЖ ДВОХ
ОРЛІВ
ГІДНИЙ НАСТУПНИК

ЯРОСЛАВА ДЕГТЯРЕНКО

МІЖ ДВОХ
ОРЛІВ
ГІДНИЙ НАСТУПНИК

РОМАН

ХАРКІВ **КЛУБ**
2019 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.161.2
Д26

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Дизайнер обкладинки *Андрій Цепотан*

ISBN 978-617-12-5798-6

- © Дегтяренко А. В., 2018
- © DepositPhotos.com / jeneva86, Siempreverde, vetkit, konstantynov, Siletskyi, smmartynenko, svyatoslavlipik, scukrov, repinana-toly, innervision, Mari1Photo, обкладинка, 2019
- © Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2019
- © Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2019

Від автора

Сюжет роману є якомога повною реконструкцією історичних подій 1657—1658 років (від початку гетьманування Івана Виговського до укладення ним Гадяцької угоди) із суворим дотриманням хронології та історичної правдивості.

Однак при аналізі історичних фактів виникла низка запитань, на які я не знайшла чітких відповідей. Втім, як і більшість авторитетних науковців. Що спонукало запорожців скаржитися на гетьмана московському царю? Чому зміст скарги низовиків відповідав інтересам Московії? Які причини змусили Барабаша та Пушкаря підняти повстання проти Виговського? Чому вони шукали підтримки в царя? Чому цар так пильно стежив за перебігом цього конфлікту? На ці питання нині складно дати відповідь, бо ці події детально описані лише в московських історичних документах. Українських оригіналів збереглося дуже мало, решта — або чернетки, або неякісні копії.

На сторінках роману я спробувала викласти свої припущення щодо вищезазначених питань. І сподіваюся, що кожен читач теж замислиться над ними.

З повагою, Ярослава

Пролог

Серпень 1657 року. Чигирин

Іван Виговський задумливо дивився у вікно, розчахнуте в ніч, крізь яке линули чарівні пахощі літа з виразними нотками гіркуватої від пилу спеки, духмяного сіна та солодких ранніх яблук. Нічка була тиха, осяяна лише зорями. Невдовзі розжевріє світанок, відродиться сонце, подарувавши людям новий день, і хтось в цьому світі народиться, а хтось помре. Іван зітхнув. Його душу гнітили одночасно і жаль, і гіркота, змагаючись із бажанням забути, викреслити ці почуття зі своєї свідомості та жити далі — його ж життя триває. Причиною такої різнобарвності почуттів генерального писаря Війська Запорозького була смерть гетьмана Богдана Хмельницького.

Дивні стосунки пов'язували покійного гетьмана та генерального писаря — вони відмінно доповнювали один одного. Богдан був палкий та категоричний, Іван — м'який та гнучкий, що було на руку обом. І тепер Іванові було гірко усвідомлювати: Богдана більше немає. Він відчував величезну порожнечу в душі та шукав у собі сили її заповнити. «Згасло сонце, яке осяяло Україну», — хмуро подумав Виговський та озирнувся. При світлі свічок на нього вичікувально дивилися ніжинський полковник Григорій Гуляницький, генеральний суддя Самійло Богданович-Зарудний, позаду них з темряви виступало лице брата Данила, а далі в темряві губились обличчя інших, прихильних до Виговського козацьких старшин.

— Ти забув, як влітку¹ козаки вчинили Юрасеві рокош?² — жорстко запитав Гуляницький. — І ти розумієш, що бували козаки не схочуть коритися хлопчині, який ще й шаблі не нюхав! Ти мусиш стати гетьманом, — з особливою інтонацією наголосив він, — а не опікуном при ньому!

— Тільки тобі відомі всі таємниці небіжчика Богдана, всі його таємні плани та думки, — м'яко додав Зарудний, — тому тільки ти годишся в гетьмани.

Виговський промовчав і відвернувся від своїх приятелів, задумливо ковзнувши поглядом у ніч.

Насправді Івана шкребло невдоволення, певна образа і цілком логічна гординя — чому покійний Хмель прагнув спадковості гетьманської влади, зламавши споконвічні козацькі звичаї? Невже він не розумів: його юний син — не найкраща кандидатура в гетьмани?! Славне ім'я батька не змусить козаків коритися Юрасеві. І хлопцеві не вистачить сил запобігти інтригам навколо булави, що можуть виникнути. Адже є чимало козаків, які не поступляться спритніс-

¹ Після укладення у 1656 р. між Московією та Річчю Посполитою Віленського перемир'я Хмельницький створив так звану Раднотську коаліцію між Україною, Швецією та Трансільванією, метою якої був поділ Речі Посполитої. У 1657 р. відбувся похід союзників у Польщу, який закінчився провалом. Козацько-трансільванська армія під тиском польського війська відступила в Україну. Богдан Хмельницький відправив їй на допомогу військо, яке очолив його син Юрій.

Раднотська коаліція не влаштувала Московію, бо, за умовами Віленського перемир'я, поляки мали б обрати Олексія Михайловича своїм наступним королем. Крім того, цар прагнув провести в Україні низку реформ, які б фактично знищили її незалежність. Для з'ясування участі в коаліції України цар відправив посла Івана Желябужського, який, опинившись в армії Юрія і помітивши невдоволення простих козаків своїми більш заможними товаришами, почав вести агітацію за обмеження влади гетьмана на користь царя. Зокрема наголошував, що цей похід здійснюється без царського наказу. У результаті обурене військо Юрія розійшлося. (*Тут і далі прим. авт.*)

² Рокош (пол. *rokosz* — «бунт, повстання») — офіційне право польської шляхти на повстання проти короля для захисту своїх прав і свобод, закріплене на законодавчому рівні.

тю та розумом старому Хмелеві. Наприклад, він, Іван. Хіба мало сил він віддав Україні, що булава не повинна дістатися йому? Адже відтоді як у 1648 році після битви під Жовтими Водами Богдан викупив його з татарського полону, Виговський вірою та правдою служив Україні, не шкодуючи свого життя.

Хіба не він у той чорний 1651 рік, ледь вирвавшись з полону від хана Ісляма Герая, кинувся під Паволоч¹ збирати розсіяні козацькі загони та під Чудновим і на Уманському шляху розбив вісім тисяч татар, які поверталися до Криму, обтяжені бранцями, чим змусив хана відпустити Хмельницького? А в скількох битвах Іван ризикував своїм життям? Хіба не він створив таку потужну канцелярію, якої ніколи не мало Військо Запорозьке? Канцлер — так з повагою називали послы іноземних держав генерального писаря Виговського. Хіба це не він доклав руку до створення такої розвідки та шпигунської мережі, що гетьман знав про більшість потаємних справ сусідніх монархів? Та й завжди Іван був найближчим радником і помічником Богдана.

Однак ці амбіції та заслуги тьмяніли перед головним — Іван любив Україну і прагнув зберегти її свободу. Адже старий ворог молодій державі, Річ Посполита, нікуди не подівся, а ще й додався новий. Той самий, який взявся допомагати, — Московія нишком почала наступ на незалежність України.

Іван гірко усміхнувся — скільки сил він поклав при роботі Переяславських статей, але все прахом пішло — Московія першою не дотримала цієї угоди, уклавши за спиною України Віленське перемир'я з Польщею. А ледь зачувши, що Богдан на ладан дихає, Москва через свого посла Желябужського почала підбурювати людей проти

¹ Йдеться про події битви під Берестечком 18—30 червня 1651 року, коли хан Іслям III Герай втік, захопивши в полон Хмельницького разом з Виговським.

гетьмана: мовляв, простому людові краще б жилося під повною владою царя. Отже, царя Олексія Михайловича Найтихішого не влаштує Україна на чолі з самостійним гетьманом, що володарює наче суверенний монарх, — йому треба такого гетьмана, який став би вірним холопом.

Та навіть на церкву зазіхнув! У квітні помер київський митрополит, і треба було обирати нового. От московські послали недвозначно натякали, щоб українське духівництво «побажало» піти в послух до московського патріарха і спитало в царя Олексія дозволу на ці вибори. Ця «ласкава» пропозиція обурила церковних прелатів. Та чи чувано таке: древній церкві, яка з часів хрещення Русі підпорядковувалася лише Константинополю, піти в послух до якогось Московського патріархату, який колись був єпархією Київського?!¹ Зазіхнути на давнє право української церкви, яке поважали навіть польські королі-католики? Це кричуще нехтування Переяславської угоди!

І чи вистачить у когось розуму, сили волі та спритності протидіяти своєму союзнику та зберегти те, за що пролилось так багато крові, — волю та державність? Іван сподівався, що у нього вистачить.

Але з іншого боку Іван усвідомлював, що багато чим поступається покійному Богданові. У нього не було харизми визволителя від ляхів, яка овіювала покійного гетьмана. І Виговський розумів, що не зможе опертися на всю масу простих козаків, як колись зробив Хмельницький, — лише на козацьку старшину. Таких людей, як він сам, — вчорашніх шляхтичів, що стали козаками, виборюючи свободу пліч-о-пліч з хлопами. І якщо ця старшина вручить йому булаву, то він муситиме зважати на неї. Сьогодні вони бачать в ньому гетьмана, а завтра можуть і скинути.

¹ У 1448 р. Московська єпархія відокремилась від Києва, проголосивши себе патріархатом, і лише у 1589 р. (через 141 рік) була визнана Константинополем.

Ці всі міркування, що в глуху ніч терзали Івана, терзали й більшість старшин, які хотіли мати сильного лідера, а не сором'язливого юнака. Через це вони і зібралися на цю таємну раду, хоча Хмельницький ще лежав у труні. Що поробиш: життя та політика не визнають скорботи й зволікання, а вимагають рішучих дій!

— Я говорив з Юрасем, і він погоджується, що йому зарано бути гетьманом, тому відмовиться від булави. І згоден, щоб його замінив ти. А ми всі тебе підтримаємо, — пролунав позаду голос Зарудного, який, до речі, був наставником при Хмельниченку.

Іван покосував на своїх поплічників, гірко усміхнувся, зачувши спів других півнів. «Треба завершувати, бо скоро треті півні проспівують», — подумав він, повернувся, окинув поглядом усіх присутніх і твердо промовив:

— Добре, панове, якщо мене оберуть гетьманом замість Юрася, я не стану відмовлятися. Мабуть, така воля Божа!

Розділ I

Злощасний млинок

Вдові, що вороні: нема оборони.

Українська народна приказка

Травень 1657 року. Полтава

Чудове видовище відкривалося тому подорожньому, який опинився б на східній околиці Полтави, між берегом Ворскли та Монастирською горою¹. Віковий ліс, наче мантия, вкривав гору, спускався до самої річки, змагаючись пишністю з луками. Місцина була тиха, незалюднена та усамітнена — райський куточок, якими так багата українська земля. Лагідний травень офарбив ліси, луки та очерети, оперезані небесною блакиттю Ворскли, у соковиті смарагдові та ніжно-зелені відтінки з яскравими вкрапленнями весняних квітів. Ліс впритул підходив до берега, й під його покровом, у затінку могутніх дубів, на ряднинці лежала дівчина, обпершись на лікоть. А на її коліна поклав голівку гарненький хлопчик, який міцно спав.

Бідна дівчина вже геть змучилась без руху, але не ворушилася, щоб не розбудити хлопчину. Вона не була красунею, яка одразу засліплює вродою, але була надзвичайно гарненька. Овальне, з високим чолом, біло-рожеве, наче яблуневий цвіт, личко дівчини прикрашали темні брови, гордовито надломлені над великими очима. Ці брівки, а ще пухкенькі уста

¹ Одна з трьох гір, на яких розташована сучасна Полтава. У середині XVII ст. не входила в межі міста і була незаселеною.

«бантиком» із трохи випнутою вперед нижньою губою та маленький носик з тонким, подовженим переніссям наділяли дівчину милою дитячістю, а темно-каштанове волосся підкреслювало чарівність темно-блакитного кольору її очей. Погляд цих гарних очей, не обпечений життєвими прикросами, видавав її дитячу наївність і безжурність.

Аж ось дівчина пошвавилася, бо до берега підплив човник, з якого вистрибнув хлопець, витягнув його на берег та, забравши улов, попрямував до неї. Він був високий, симпатичний, худорлявий, проте підліткова вугластість почала поступатися місцем широким плечам та м'язам. Однак дорослішання тіла не торкнулося тонких рис його обличчя, які залишалися по-дитячому миловидними. І лише погляд його очей, таких самих темно-голубих, як і у дівчини, свідчив про розум і тверду волю. Хлопець лагідно усміхнувся дівчині, і його очі засяяли від ніжності, а та відповіла йому не менш лагідною усмішкою.

— Спить? — підійшовши, запитав він.

— Заснув, щойно ти відплив від берега, — прошепотіла дівчина. — Вдосвіта ж устав, набігався, ось його й розморило на сонці. Багато риби спіймав?

— Угу. І самих щук! — з гордістю шепнув хлопець. — Є щось попити?

— Там у затінку глечик з водою. Спеціально заховала для тебе, щоб була прохолодна. Ой, Демку, ти все обличчя на сонці спік! — жалібно прошепотіла дівчина.

— Нічого! Відійде! — відповів Демко, коли напився, і запропонував: — Ось що, Олесю, я його понесу. Треба квапитися додому, бо мама хвилюється, що ми так довго.

— Шкода його будити! Може, трохи зачекаємо?

Але чекати не довелося — від перешіптувань хлопчик сам прокинувся та сів на ряднинці, кліпаючи оченятами і позіхаючи спросоння.

— Левусю, сонечко моє, виспався? — лагідно запитала Олеся, нарешті підвівшись та розминаючи затерпле тіло.

Левко стверджувально кивнув і солодко позіхнув.

Якби при цій милій сцені був присутній хтось сторонній, то він неодмінно здогадався б: ці троє — брати та сестра, так впадала в око схожість окремих рис їхніх облич. Дем'яна та Олександра були погодками відповідно дев'ятнадцяти та вісімнадцяти років, а Леву нещодавно виповнилося десять. Це були діти козака Василя Гориченка, значного військового товариша¹. Але їхній батько загинув при Берестечку, і ними опікувалася матір, Марія.

— Ну, якщо виспався, то ходімо вже додому, сонько ти мій! — лагідно мовив Демко до братика, забрав улов та квапливо пішов стежкою, що химерно петляла лісом. Олеся забрала рядно та глечик і пішла за ним. Левко, все ще сонний, поквапився слідом. А наздогнавши сестру, захопив її за руку. Всім серцем він був прив'язаний до неї. Втім, як і Олеся до нього, — Левко виріс у неї на руках. А Демко душі не чув у хлопчику та охоче проводив своє дозвілля з ним і сестрою. От і сьогодні зрання всі троє вирушили на риболовлю.

Вузька стежка привела братів та сестру до урочища, що розкинулося між Монастирською та Подільською² горами. Тут, серед могутніх дубів, була їхня невеличка садиба, обнесена частоколом із загострених стовбурів дерев. Увійшовши на обійстя, вони побачили матір в компанії Климка Соломки, одного з двох осавулів Полтавського полку та за сумісництвом зятя полкового писаря, що перетворювало його на особу зі зручним суспільним становищем.

Пані Марія Гориченко була вельми гарною жінкою тридцяти восьми років. Середнього зросту, ставна, гордовита,

¹ Значний військовий товариш (також знатний, зацний, заслужений, славетний) — козак, який виділявся знатністю, заможністю, тривалим терміном служби у Війську Запорозькому та/або шляхетним походженням і мав більш розширені привілеї порівняно з простим козаком.

² Подільська гора — давня назва Іванової гори в сучасній Полтаві. Ще у XVIII ст. гору називали Подільською через Подільську браму, яка вела до Подолу, який був передмістям. Івановою гору почали називати у XIX ст. через садибу І. Котляревського.

з яскравими блакитними очима в обрамленні чорних вій, Марічка неодмінно привабила б до себе тих поціновувачів жіночої вроди, які сприймають зрілу жінку, наче витримане вино — оксамитове та жагуче на смак, з тонким медвяним ароматом, що одночасно й освіжає, й запалює кров, і яке хочеться куштувати знову й знову. Однак, овдовівши, Марія забула про свою привабливість та не зважала, що у світі існують залицяльники. Навіть змусила себе забути про покійного чоловіка, якого палко кохала з самої юності, заштовхавши скорботу на дно своєї душі. Натомість наповнила своє життя любов'ю до дітей, які були її найціннішою спадщиною від чоловіка.

Чарівливість Марії, на жаль, не справляла враження на її співрозмовника, з яким вона про щось палко сперечалася. Соломка був опецькуватий, викоханий та чистенько вдягнений. Але кожен, хто поглянув би в його обличчя, зрозумів би, що перед ним рідкісний проноза. Климко щось роздратовано говорив Марії, а та, вперши кулаки в боки, не менш роздратовано йому заперечувала. Демко спохмурнів — з якогось часу він всією душею зненавидів цього чоловіка, який отруював їм життя.

Річ у тім, що покійний батько отримав у володіння від князя Конецпольського невеличку ділянку лісу, де побудував свою садибу. Проте ця земля не приносила доходу. Тому, коли Україна звільнилася від влади Польщі, Василь випросив у полтавського полковника дозвіл та побудував власним коштом млин на річці Рогізній, який давав непоганий прибуток. І нині цей млинок був єдиним джерелом коштів для сімейства Гориченків — Марії довелось навчитися керувати у такій зовсім не жіночій справі.

Проте це не подобалося Соломці, який не міг змиритися, що млином володіє не він, а якась удова давно загиблого козака. І тому Климко неодноразово пропонував Марії продати йому жаданий млинок. Марічка, звичайно, відмовлялася, але Кліма це не зупиняло, і він раз у раз докучав їй своїми

вимогами, які поступово переходили в погрози. І зараз знову Соломка вимагав згоди на продаж.

— Я востаннє тебе добром прошу: продай мені млин! — вимагав неприємний гість.

— А я востаннє кажу тобі: я нізащо не продам млина ані тобі, ані будь-кому іншому! На що я житиму? Чим мені годувати дітей? Ти хоч це розумієш? Ти ж сам батько! — запально говорила Марія. — Ти і так оббріхуєш мене, щоб люди перестали у мене молоти! Добре, що ніхто не вірить тобі, мерзотникові! Хай тебе Бог покарає за цю твою підлість, бо ти в сиріт останній шматок хліба забираєш! Йди геть з двору, бо спушу на тебе собак!

— Навіщо собак? Ти сама кого хочеш обгавкаєш та загризеш, бо гірша за шолудиву шавку! — ущипливо парировав Климко. — Дурна баба!

Демко таке не стерпів. Жбурнувши улов на землю, він підскочив до Соломки та за комір потяг його геть з двору, примовляючи:

— Тобі ж сказано, що не продамо, то чого ти раз у раз прешся до нас та п'єш з матері кров?! Йди геть! Не доводи мене до гріха!

Соломка кумедно упирався, намагався дряпатися, але безуспішно — шапка сповзла йому на очі, а вихопити шаблю він не здогадався, бо був більш спритний на язик, ніж на самозахист. Та й був він нижчим, товстішим за Демка, а той, хоч і юний, проте більш вмілий у таких справах.

— Даремно ти так з ним, Демцю, — зітхнула Марічка, коли син випхав нахабу з двору та зачинив за ним хвіртку. — Він тепер ще дужче лютуватиме.

— Поскаржимося на нього полковникові, — запропонував Демко. — Має ж полковник пам'ятати заслуги мого батька і не допустити, щоб ця мерзота нас грабувала! Нехай він візьме мене служити у полк...

— Я не хочу, щоб ти служив, і ми з тобою вже обговорювали це! — нервово крикнула Марія, підхопила кинуту на

землю рибу та пішла у кухню, щоб уникнути суперечки, яка ось-ось мала б початися. Демкові дуже хотілося піти батьковим слідом, а мати робила все, щоб цьому завадити. Після загибелі чоловіка в душі Марічки оселився вічний страх втратити ще й старшого сина, якщо той стане козаком.

Демко люто окинув обійстя поглядом і побачив Омелька, який так зручно примостився в тіні хати, що не одразу його й помітиш, і безмовно спостерігав за цією сценою. Омелько був одним з підсусідків¹ покійного Гориченка, але тепер став майже членом родини — він єдиний з усіх нахлібників Василя не полишив його удову з малолітніми дітьми і допомагав, чим міг. Щоправда, Омелькові все одно нікуди було подітися — родичів він не мав, та ще й після поранення кульгав на ногу. Але ці сумні обставини міцно сплелися з відданістю покійному хазяїну, тому він залишився жити у його вдови.

— А ти чого мовчав? Чому не вступився за маму та дозволив цій погані її принижувати? — накинувся Демко на чоловіка, щоб розігнати досаду.

— Пані не веліла втручатися, — незворушно відповів Омелько, анітрохи не ображаючись на хлопця, бо знав, чого той бісється, і розрядив свій пістоль.

Демко усміхнувся — він знав, що кульгавість не заважає Омелькові влучно стріляти. Ось і зараз чоловік недаремно тримав пістоль у руці, бо вже не раз мусив вгамовувати нахабу Соломку.

Олеся, яка мовчки спостерігала за цими чварами, підійшла до насупленого Демка та обережно поклала руку йому на плече.

— Не журися! Ходімо я намажу тобі обличчя сметаною, щоб не пекло, — запропонувала дівчина, шкодуючи брата — він завжди довіряв їй свої найпотаємніші мрії. Так само як і мати часто ділилася з дочкою своїми турботами та переживаннями. Тому Олеся відмінно знала: мати прагне

¹ Безземельний селянин, який проживав у заможного селянина чи козака.

втримати старшого сина вдома, а Демкові дуже хочеться пригод.

— Угу. І буду біленький, як панночка, — буркнув Демко, а потім хихикнув та обняв сестру. Левко одразу ж підбіг до старших, вліз між ними, вимагаючи, щоб і його обійняли.

Увечері Марічка в задумі сиділа на призьбі, хмуρο дивлячись у ясне небо, де ще полум'яніла заграва травневого заходу, коли з хати вийшла Олеся, присіла поруч та пригорнулася до неї. Марія рвучко обняла доньку, поцілувала в маківку.

— Що тебе мучить, мамо? — обережно запитала Олеся.

— Не знаю, як і пояснити, доню. Якесь недобре передчуття, що Соломка щось утне, щоб відібрати наш млин.

— А може, й справді треба поскаржитися на нього полковникові? — ще більш обережно запропонувала Олеся. — Можливо, буде краще, якщо Демко почне служити, адже він так мріє бути схожим на покійного тата.

— Тебе Демко підіслав? — запитала Марічка, відсторонилася від дочки та гірко зітхнула. — А чи усвідомлюєш ти, донечко, як страшно втратити дитину? Ви не розумієте цього. Ви навіть не уявляєте, як я боюся за ваші життя! Твоє, Демкове, Левкове... Ви мене зрозумієте тільки тоді, коли у вас будуть власні діти. Я ладна своє життя віддати, лише б ви троє були щасливі. Тому не хочу, щоб Демко наслідував батька. Добре, що Левусь ще замалий і всі його мрії обмежуються лише ласощами!

— А чим же тоді Демкові займатися? Він же не може все життя робити те, чого хочеш ти? — сміливо запитала Олеся, ризикуючи отримати сувору догану, але мати лише усмінулася.

— Донечко, сонечко ти моє, Демко змужніє і замінить мене в управлінні млином, а потім одружиться, і все у нього буде добре, — впевнено відповіла Марія, усміхнувшись цій щасливій перспективі. — І тебе теж видам заміж! І в мене будуть онуки! Господи, тільки б Соломка нам не нашкодів!

— Не нашкодить! Бог нас не залишить, — відповіла Олесь і знову пригорнулася до матері.

Марія обняла доньку та підняла очі до неба. Згадалося, як далеким весняним вечором з покійним чоловіком сиділи на цій самій призьбі та мріяли, як разом постаріють і бавитимуть онуків. Вони були тоді такі щасливі, сповнені надій і планів на майбутнє. А потім Василь пішов у похід. Повернувся лише Омелько і повідомив, що господар загинув. На очі навернулися сльози, і Марічка швидко закліпала віями, стримуючи їх, бо давно заборонила собі плакати.

— Знаєш, донечко, найгірше, що може трапитися в житті, — це смерть. Усе інше можна пережити, перетерпіти, можна пробачити всі кривди та відродити кохання чи довіру, але ніколи не здолаєш смерть, — задумливо промовила жінка. — Дай Боже, щоб ти ніколи не втратила близьку людину, Олесенько. Дай Боже, щоб тебе ця чаша оминула.

Але Марія побоювалася марно — ця чвара стала останньою краплею в чаші Соломкиного терпіння, і він вирішив ґрунтовно підійти до справи. Климко вже переконався, що жодними погрозами не примусить Марію продати млин, тож треба діяти по-іншому. Тому почав розпитувати людей, яким чином млин опинився у володінні Гориченкової удови. Йому розповіли, що вона, мабуть, отримала його у спадок від чоловіка, а може, діти успадкували — до пуття ніхто нічого не знав, окрім того, що у Марічки завжди все чесно, і робітники в неї порядні, працюючі, і сама вона не хапунка і не пройда.

Тоді Соломка зайшов з іншого боку — зацікавився питанням, як узагалі покійний Гориченко здобув цей млин. Чи немає тут якої лазівки? Так він і вивідав, що покійний Василь начебто отримав дозвіл від полковника Мартина Пушкаря. Та ще й вигідно отримав — жодних податків з млина не платив. А це вже було щось! Тому Соломка, використавши прихильність свого шуряка, який мав доступ до городської

книги¹, попорпався у ній та дізнався відомості, що в корені міняли справу. І це відкриття викликало у Климка таке тріумфування, що він напився, як квач. А коли протверезів, подав на Марічку в суд, вимагаючи відібрати в неї млин та віддати йому.

Цю справу Клим вважав виграшною — у Марії не було жодних законних підстав на володіння, а в суду — жодних підстав йому відмовити. Тому в чудовий липневий день Соломка бадьоро дріботів до міської ратуші, де зазвичай суд Полтавського полку чинив розправу² і де нарешті мала здійснитися його мрія.

Приміщення ратуші було зручне та затишне, і в ньому могли поміститися не тільки учасники процесу, а й ті роззяви, які знічев'я та цікавості приходили послухати, хто з ким і за що судиться. Проте в цей день зала була напівпорожною, бо для обивателів справа видавалася нецікавою — якби ж то було або перелюбство, або крадіжка чи що інше жахливе та скандальне, то тоді не гріх і послухати. Прийшли лише полковник Мартин Пушкар, полковий суддя, другий полковий осавула та писар. Ну і, звичайно ж, Соломка як жалоблива, тобто покривджена, сторона.

Взагалі Клим розраховував, що Марічка злякається й не стане чинити серйозний спротив або взагалі погодиться не доводити справу до суду. Адже, на думку суспільства, будь-яка тяжба лягала плямою на честь як позивача, так і відповідача, бо в порядних людей не виникає жодних проблем із законом. Сам Соломка чхав на людську думку — зате він отримає омріяний млинок! Але Климко помилився щодо сили духу Марічки — вона у супроводі старшого сина з'явилася в суді без жодної тіні сорому, готова боротися за своє майно до останнього.

¹ Гродська книга — збірник оригіналів і копій судових і юридичних документів (на кшталт архіву).

² Безпосередній процесуальний розгляд судом позову (*заст.*).

Коли Марія увійшла до зали, полковник Пушкар підвівся та ввічливо вклонився їй, чим змусив вчинити так само й інших чоловіків. Узагалі Пушкар досадував: з одного боку, він не був проти, щоб удова чесно заробляла собі на життя, але з другого — розумів, що має вчинити згідно з законом. Адже він полковник, представник влади. Але Мартин не гребував і звичайною людською повагою — ну не винна ж Марія, що мусить судитися, то за що її зневажати?!

— Добрий день, пане полковнику, — ввічливо, проте гордовито привіталася Марія, а потім сухо додала, звертаючись до інших: — І вам, добродії.

Насправді Марічка ледь стримувалася, щоб не вчепитися Соломці в пику, розуміючи, що він, використавши свої родинні зв'язки, попорпався у гродській книзі. А там було чітко вказано, що її чоловік мав володіти млином до ласки військової, тобто доти, доки служить у Війську Запорозькому, і від податків звільнявся, бо збудував млин власним коштом. Одначе після загибелі Василя доля млина нікого не цікавила, і Марія спокійнісінько володіла ним, чесно сплачуючи всі покладені податки та розраховуючи при зручній нагоді отримати млин в оренду чи у власність.

— Що ж, почнімо, — гірко зітхнувши, мовив Пушкар.

Писар почав зачитувати скаргу. Марічка слухала і раз у раз кривилася, ледь стримуючись від заперечень. «...ніхто з Гориченків у війську не служить, а в оренду вдові Гориченковій млин на річці Рогізній ніхто не надавав. Отже, Марія, удова Васильова Гориченкова, володіє вказаним млином проти законів та звичаїв, тож прошу задля справедливості відібрати в неї млин та стягнути з неї орендарські мірки за всі шість років. Також прошу стягнути з неї вину панську та вряду¹. І смиренно прошу, пам'ятаючи мою вірну та сумлінну службу, надати вказаний млин в оренду до

¹ Судові штрафи (грошима чи майном), які сплачувалися відповідачем на користь суддів.

животно¹ мені, покiрному слугi Вiйська Запорозького, Климовi Соломцi», — так закiнчувалася скарга.

— Брехня! — вигукнула Марiчка, ледь писар замовк. — Я сумлiнно сплачувала всi мiрки. I податок на вiйсько я теж сплачую. I сплачувала усi шiсть рокiв! Так, млин був наданий моему чоловiкови до ласки вiйськової, але Соломка забув, що Василь побудував його власним коштом i з його прибуткiв жив та годував сiм'ю, не вимагаючи нiякої iншої платнi? Мiй чоловiк вклав у цей млин грошi, тож я маю право користуватися ним як його удова, оскiльки я втратила годувальника!

— Твiй чоловiк користувався млином на певних умовах, — в'iдливо заперечив Климок. — А коли вiн помер, царство йому небесне, то ти мала повернути млин до скарбу вiйськового, бо особисто тобi його не давали! Є чимало iнших достойних людей, якi теж служать Вiйську!

— Але мiй Василь поклав життя за Вiйсько! — вигукнула жiнка. — А я з дiтьми залишилася без жодних засобiв до iснування! I я маю право користуватися цим млином як удова козака! Пiсля смертi Василя нiхто нiколи не заперечував, щоб я користувалася цим млином. Екзактор² отримував вiд мене платню за оренду та податки i теж нiчого не говорив. А ось ти, — звернулася вона до Соломки, — вже давно вимагаєш вiд мене продати тобi млин. I тебе досi не зупиняло, що я володiю ним незаконно! Але коли я навидрiз вiдмовилася, то ти на мене скаржитися побiг! Чи ти будеш це заперечувати? — гнiвно запитала Марiя Климка, але той не вiдповiв, зробивши пiсне обличчя. Тодi вона почала скаржитися Пушкареви: — Пане полковнику, вiн давно менi життя отрує та погрожує в мене млин вiдiбрати. А тепер вiн з допомогою твого ж писаря скаргу на мене склав! Вiн же суд затiяв, щоб млин в мене вiдiбрати! Пане, мiй чоловiк

¹ До скiнчення життя (*заст.*).

² Посадова особа, яка збирала податки.

не пошкодував свого життя, тож невже тепер ніхто не пожаліє його удову та трьох сиріт, прирікши нас на жебракування? Цей млин — єдине, з чого ми всі живемо. Тож прошу тебе, пане, зглянься! — благала Марічка і дивилася на Мартина так жалібно, що в того защеміло серце.

Пушкар стомлено потер лоба та скроні.

— Чим ти можеш довести, що сумлінно сплачувала податки? — запитав він.

— У мене є розписки, — сухо відповіла Марічка, подаючи купку папірців.

Мартин почав переглядати ці розписки, але навіть не вчитувався — він знав, що жінка не стала б брехати.

— А чим ти можеш довести, що Соломка давно вимагав від тебе продати йому млин? — запитав Пушкар.

— Я можу це підтвердити, — подав голос Демко. — У кінці травня він приходив і вимагав продати йому млин, а потім почав погрожувати та принижувати маму, і я мусив вигнати його з двору.

— Один свідок — не свідок! Треба двох! — одразу ж озвався Климко. — І, крім того, хлопець сам зацікавлений у цій справі — він же син вдови Гориченкової!

— Є в тебе ще свідки, пані? — запитав полковник.

— Є. Мій підсусідок Омелько, який служив ще моєму покійному чоловікові... — почала говорити жінка.

— Ні, він не годиться у свідки, — одразу ж заперечив Соломка. — Його самого в чорних книгах¹ записано за бійку. А свідок має бути людиною з незаплямованою репутацією!

Пушкар метнув гнівний погляд на Кліма. Але той не злякався, лише мило усміхнувся Мартинові, склавши губки бантиком, мовляв, а що я можу зробити, якщо воно все так і є?!

— Нехай принесуть гродську книгу, — наказав Мартин.

¹ Чорні книги — окремі книги, у яких реєструвалися лише скарги та судові вирoki у справах про крадіжку. У судах Гетьманщини чорними книгами називалася всі книги кримінальних справ.

— А хіба пан полковник не пам'ятає змісту свого ж універсалу? — вельми необережно запитав Климко.

Густі та сиві брови Пушкаря гнівно зсунулися, і він гримнув:

— Не мудруй мені тут і не вказуй, що я маю пам'ятати, а що ні! Я сам знаю, що мені треба робити!

Коли принесли книгу, Пушкар перечитав запис про злощасний млинок, а потім відклав її й знову почав терти очі та скроні. «Я мушу вчинити за законом! — думав він. — Господи! І чому вона раніше не випросила його собі в оренду?» Зітхнувши, він промовив:

— Опівдні я проголошу присуд. Ідіть!

Марічка нахмурилася, круто розвернулася та швидко вийшла із зали. Демко поспішив за нею. Соломка догідливо розкланявся перед суддями та шмигнув у двері.

Марія вилетіла з будівлі та зупинилася на ганку. Було спекотно, і все живе втекло з широкого плацу перед ратушею. Лише Олеся та Левко, чекаючи на матір, сиділи в затінку від будівлі в товаристві Надії, вихованки полковника Пушкаря. «І що вона тут робить? Втім, яке мені до неї діло?! — подумала Марічка, байдуже ковзнувши поглядом по дівчині. — Господи, хоча б він не відібрав у мене млин! Боже, зглянься якщо не на мене грішну, то на моїх дітей! Матінко Богородице, заступись!» Жінка так нервувала, що не помітила, як засяяли очі Надійки, коли з'явився Демко. А той, побачивши її, аж загорівся.

— Мамо, а що ти зараз збираєшся робити? — вкрадливо запитав Демко.

— Куму відвідаю.

— А можна ми з Олесею та Левком прогуляємося місцем? — ще більш вкрадливо запитав хлопець.

— Йдіть! — роздратовано відрізала Марічка та швидко пішла геть, не звернувши уваги на молодших дітей, які підійшли до ганку.

— Невже Соломка таки відібрав млин? — запитала Олеся у брата.

— Ні, але й присуд полковник ще не виніс. Тому мама переживає! — зітхнув Демко. А потім покосував на Надійку, яка залишилася в затінку.

Олеся весело усміхнулася і прошепотіла йому у вухо:

— Вона сказала чекати на неї в гайку біля Полтавки.

— Дякую, сестричко! — вигукнув Демко, розцілував сестру й ледь не підтюпцем побіг геть від ратуші.

Надія трохи почекала, знемагаючи від нетерпіння, а потім підхопилася і, подарувавши Олесі вдячну усмішку, швидко пішла з обійстя.

— Куди це вона так швидко пішла? І Демко теж так швидко побіг, що й на мене уваги не звернув? — ображено запитав Левко.

— У справах, Левцю, у справах, — ухильно промовила Олеся і, щоб відволікти його, запропонувала: — Ліпше ходімо я куплю тобі бублик.

Левко одразу ж пожвавився та потяг сестру з площі. Олеся давно слугувала повіреною ще зовсім дитячого кохання брата й Наді. Проте власного кохання не мала. Вона помічала, що хлопці звертають на неї увагу, але це їй не лестило — жоден з них так і не зміг обпалити її серця. І до того ж Олеся була занадто сором'язливою, тому вкрай рідко брала участь в розвагах молоді. Соромилася навіть приятелів старшого брата, яких знала з дитинства і які, подорослішавши, дивилися на неї з захопленням та не гребували фліртувати.

Немає нікого стрімкішого за закохану дівчину, яка біжить на побачення, — Надійка, мов на крилах, пролетіла містом, кваплячись до заповітного гайка. Тут в густих кущах вже нетерпляче тупцював Демко.

— Навіщо ж ти так бігла, люба? — прошепотів він, обнімаючи її.

— У мене мало часу, — випалила Надя, а потім перевела дух та додала: — Мені опівдні треба бути вдома. Тітка лютує, коли я довго гуляю! Минулого разу, коли ми бачилися, я говорила, що піду до хрещеної. І вона потім питала

хрещену, чого я в неї так довго була, і якби хрещена не збрехала, то кепсько б мені прийшлося. Добре, що вона мене підтримує!

Демко спохмурнів. Надія осиротіла півтора року тому. Жодних близьких родичів у неї не було, і за заповітом покійного батька дівчиною опікувався Пушкар — оселив її у себе та дбайливо зберігав її майно. Однак саме це майно спокушало дружину полковника видати дівчину за свого троюрідного племінника Юрка Волощенка. І пані Пушкариха з нетерпінням чекала Надійчиного вісімнадцятиріччя, бо за бажанням покійного батька вона мала піти заміж не раніше цього віку. Пушкар не квапився влаштувати цей шлюб, бо щиро зичив вихованці добра. Але закохані ретельно приховували свої стосунки, побоюючись гніву Пушкарихи.

— Господи! Швидше б тобі виповнилося вісімнадцять, і тоді я попрошу маму до тебе сватів заслати! — вигукнув Демко.

— А якщо полковник не погодиться? — сумно запитала Надя.

— Чому не погодиться? Хіба моя родина гірша за родину Волощенка? А що сам Пушкар говорить?

— Він не слухає тітку, і на всі її докори каже: «Мій борг — добре подбати про сироту, а не позбавитися від неї», — відповіла Надя, замовчуючи, що самому Волощенку вона неабияк подобається. — Але я побоююся, що вона так йому допече, що він погодиться.

— Люба, тоді ми потайки обвінчаємося, і ніхто нічого не зможе вдіяти! — весело мовив Демко, щоб заспокоїти кохану. — Я душу віддам, тільки б ти моєю вік була! Ти найгарніша у світі, серденько моє! — палко мовив він, милуючись нею.

Надя справді була вельми приваблива — невисокого зросту, миловида, смаглява, з темними мигдалевидними очима та темним волоссям, заплетеним у товсту косу.

— Ні! Не кажи такого! — вигукнула Надійка, ужахнувшись, та почала швидко хреститися. — Бо біду накликаєш і нечистий справді тебе забере! Бережи тебе Господь!

— Угу. Як ти поцілуєш, то неодмінно вбереже, — мовив Демко, а потім спіймав губки своєї коханої та поцілував її так палко, що в неї й подих перехопило.

— Ні! Пообіцяй, що не будеш більше так казати! І обов'язково в церкві помолишся! — вигукнула Надя, відвертаючись, але безсовісний Демко почав жагуче цілувати її щічки та шию. — Ну, припини!

— Обов'язково зроблю, як ти просиш, моя ясна зоре! — шепотів закоханий хлопець. При цьому виявив стільки завзяття в поцілунках, що Надя не витримала та сама почала цілувати його у відповідь.

Опівдні Марічка прийшла до ратуші сама — Олеся та Левко десь загулялися, а Демко ніяк не міг розлучитися з Надею. Зате зіткнулася із Соломкою. Обоє, зло зиркаючи одне на одного, мовчки увійшли до зали, де вже сиділа вся судова колегія. Жінка ковзнула поглядом по обличчях чоловіків: Пушкар хмурився, смикав довгі, білі, як сніг, вуса, тобто нервував так, наче мусив вчинити щось недостойне і від цього страждав; писар був чорніший за грозову хмару; а осавула з суддею теж мали незадоволений вигляд — чхали вони на цей суд, коли вдома чекає смачний обід! Те, що писар був зажуреним, підбадьорило жінку. Але коли зачитали присуд, то бідна Марія ледь не зомліла — Пушкар визнав, що вона володіла млином незаконно, однак, пам'ятаючи ратні заслуги покійного Василя і те, що вона сумлінно сплачувала податки, вирішив її не штрафувати, проте млин відбрав.

Зате коли це почув Соломка, то аж руку на серце поклав і подивився на Пушкаря так, немов у того раптово німб над маківкою засвітився. Втім захоплення одразу ж минуло, коли полковник заявив, що він не отримає млина.

— Але як це? — заволав Климко. — Та якби я не поскаржився, то вона й досі б незаконно розпоряджалася млином! Хіба я не заслужив його собі в оренду своєю...

— А ти що, один такий вірний і сумлінний у Полтаві? — перебив його Мартин. — Таких, як ти, пів-Полтави, і на

всіх вас млинів не вистачить. Тож він поки побуде без орендаря. І ще обоє заплатите вину панську — по шість злотових талярів¹ кожен, і вистачить з вас.

— Чому це я маю платити? — знову заволав Клим. — Я ж жалоблива сторона!

— Не будеш наступного разу мріяти, як загарбати чуже майно та підло клепати доноси! — гаркнув Пушкар, втрапивши терпіння. Йому було шкода Марію, і він зганяв зло на Соломці. — Ти обдурих суд, збрехавши, що удова Гориченкова податків не платила. Тож маєш бути покараний!

«Господи, як мені й дітям тепер прожити?! Чим заробити на життя! Господи!» — думала нещасна Марічка. Мимоволі потекли сльози, але вона швидко стерла їх, опанувала себе і майже рівним тоном промовила:

— У мене немає при собі такої суми.

— Нічого, принесеш завтра або коли будуть гроші, — промовив Пушкар, винувато відводячи очі.

Це його відчуття провини остаточно розлютило Марічку. І, не стримавшись, вона гнівно вигукнула:

— І як же тобі не соромно, Мартине Пушкарю?! Ти ж з моїм Василем пліч-о-пліч воював, на бенкети до себе запрошував, а тепер прирік мене на злидні! Як же ти Бога не боїшся, якщо скривдив нещасну вдову?!

— Иди, пані! Иди! Не доводь мене до гріха! — промимрив Пушкар і швидко вибіг геть із зали.

Вискочивши на ганок, Мартин побачив усіх трьох Марієних дітей разом зі своєю вихованкою. «І що це Надя тут робить?» — подумав він, проте одразу ж втратив до неї інтерес, натомість поманив до себе Демка.

Хлопець аж похолов, проте підійшов. Мартин прошепотів йому у вухо: «Передай матері, нехай йде до гетьмана та просить у нього милості — він єдиний, хто може їй допомогти», — та швидко припустив геть від ратуші.

¹ Злотовий, або легкий таляр (гульденталяр) мав 22,91 г чистого срібла.

— Про що він питав? Невже про нас?! — запитала стривожена Надя, підбігши до коханого.

— Мабуть, твій опікун відібрав у нас млин, — промовив Демко.

Надійка обережно поклала руку йому на плече, але швидко забрала, бо з ратуші вискочила Марія.

— Мамо! — погукав Демко, але вона махнула рукою, мовляв, не чіпай мене зараз, та побігла геть.

Демко похмуро глянув на Надю, але нічого не сказав і пішов услід за матір'ю. Дівчина зітхнула та підійшла до Олесі, яка вже все зрозуміла.

— Мені шкода, що дядько так вчинив, — промовила Надійка. — Але що я можу вдіяти? Чим можу зарадити, що Демко на мене розсердився?

— Ні, Надійко, він на тебе не сердиться. Він завжди такий, коли засмучений, — безрадісно промовила Олеся. — Його краще в такі миті не чіпати.

Зажурені дівчата пішли по домівках. Але коли Олеся та Левко повернулись додому, то застали там лише стривожених Демка та Омелька — Марія досі не повернулася, і ці двоє хотіли йти її шукати.

— Не треба, — мовила Олеся, — мама повернеться пізніше, коли опанує себе. Вона не хоче, щоб ми бачили, як вона нервує чи плаче.

Хмурий Демко покосував на сестру, потім його погляд упав на маленького Левка, який тихенько сидів, хмурячи брівки, а потім на Омелька, обличчя якого взагалі не виражало жодних емоцій. «Господи, і чому я не наполіг на своєму?! Якби я служив козаком, то в нас і клопоту б не було! — гірко думав хлопець, не розуміючи, що навіть його служба не врятувала б їхнє майно від зазіхань жадібних осіб — апелювали б тим, що він замолодий і служить недовго. — А тепер що станеться з матір'ю та сестрою? Як би я добре не працював, але мого заробітку все одно буде замало! Боже мій! Так це ж тепер Пушкар може і не віддати

за мене Надійку! Що ж я за наречений такий, в якого за душею й грóша немає? Господи! Щоб цього Соломку навпiл розiрвало! Одразу всiм життя зiпсував!»

Марiчка повернулася лише надвечiр, намагаючись нiчим не видати свого горя. Проте Олеся пiдмiтила, що маминi очi припухлi. Мабуть, довго плакала.

Марiя дiйсно не поверталася додому доти, доки не виплакалася у самотi. Вона вважала, що дiти не повиннi бачити її слiз — їм потрiбна сильна мати, а не рюмса. Марiчка була сильною жiнкою, до того ж вона трохи помiркувала й пригадала, що має заощадження i на якийсь час на життя вистачить, а там, як треба буде, то продасть успадкований вiд чоловіка лiс. «Нiчого! Якось викручусь! — думала жiнка. — Бувало й гiрше, але я впоралася!»

Але коли Марiя вислухала сина, який доповiв їй про порадy Пушкаря, то мiцненько замислилася. «А й справдi! Чого б не попросити милостi в самого гетьмана?! — думала вона. — Недаремно ж цей лицемiр менi таке порадив. Може, менi пощастить? Та що гадати! Треба їхати в Чигирин». Але подорожувати у самотi до столицi було небезпечно, а брати з собою для захисту Омелька не хотiлося — лiпше залишити його з дiтьми. Тому Марiя наступного дня пiшла в Полтаву шукати собi попутникiв. Але повернулася звiдти геть знищеною — у мiсто прибув гонець зi звiсткою про смерть старого гетьмана Хмельницького. Ця новина остаточно доконала Марiю, i вона, вже не ховаючись, гiрко ридала при дiтях та кляла Соломку i Пушкаря, що аж гай гудiв.

Бачачи таке горе, Олеся спровадила братiв з хати та почала втiшати матiр. Але даремно — Марiчка геть зневірилася та билася в iстерицi.

— Ось що менi тепер робити? Що я синам у спадок залишу? А де взяти грошi тобi на посаг? Не вiддам же я тебе за якогось жебрака! Господи! — голосила Марiя, захлинаючись вiд слiз.

— Мамо, не треба зараз про це, — м'яко промовила Олеся, лагідно обнімаючи матір. — Мені ж не завтра заміж іти! Та й це не головне в житті. Якщо старий гетьман помер, царство йому небесне, то тепер гетьманом буде його син. Його ж ще навесні гетьманом проголосили¹. У нього можна попросити...

— А яка мені користь з цього гетьманича? — заволатала Марічка. — Це ще старий Хмель міг зглянутися, бо в нього золоте серце було! Це ж людина від Бога була! А тепер... — І вона знову гірко заридала, впавши дочці на груди.

— Мамо, ну не плач так гірко! Хочеш, я з тобою поїду, щоб ти не сама там була. Мамочко, ну не плач! — вмовляла Олеся, глядячи мати по плечах. — Ти ж сама мені казала: «Головне, щоб усі ми були живі, а все інше можна пережити». Головне, що ми разом — ти, я, Демко і Левусь. Усе в нас буде добре!

Марія все одно ридма ридала, а потім почала заспокоюватися — її відчай потроху розсіювався, поступаючись місцем невимовній люті на всіх своїх кривдників, на свою злу вдовину долю та на самого Господа Бога, бо він не захистив її від цих прикрощів. Схлипуючи, жінка поглянула на доньку — Олеся лагідно дивилася на неї темно-голубими очима і так само лагідно усміхнулася. Усмішка власної дитини надала Марічці сил. Вона схопилася та вигукнула:

— Я поїду до цього Юрася і будь-що доб'юся від нього справедливості! Та я поїду хоч до самого чорта в пекло, але поверну собі цей клятий млин! І нехай тоді Соломка з Пушкарем вдавляться від злості! Ось що, залиштесь з Омельком, а я поїду в Чигирин сама. І горе тій падлюці, яка спробує мені завадити!

¹ Юрій Хмельницький був проголошений наступним гетьманом ще за життя його батька, проте 23 серпня 1657 року на раді, яка відбулася одразу після похорону Богдана Хмельницького, він відмовився від влади.

Розділ II

Старий залицяльник

Старої любові іржа не їсть.

*Українська
народна приказка*

Марії пощастило — їй вдалося знайти собі попутників. По-кійного гетьмана збиралися поховати не одразу — було чимало охочих востанне вклонитися людині, яка не просто відстояла людську свободу, а й створила державу. Тому кілька полтавських козаків зібралися їхати на похорон і погодилися взяти її з собою.

Під'їжджаючи до Чигирин, Марічка мимоволі відчула журбу — вона народилася і виросла в цьому місті, що розкинулося на мальовничій рівнині у заплаві Тясмину під крильцем високої Кам'яної гори. Тут минуло безтурботне дитинство, промайнула щаслива юність, тут вона зустріла коханого. А востанне вона була тут десять років тому, коли прийшла звістка про смерть батька. «Треба буде відвідати могили батьків», — подумала жінка, гірко зітхнувши й усвідомлюючи, що більше ніщо не пов'яже її з Чигирином, окрім цих могил, які, мабуть, заросли степовою травою. Її серце залишилося в Полтаві — там тепер її домашнє огнище. Там її чекають діти. Ох, діти! За час подорожі Марічка геть змучилася душею, переживаючи за свої три скарбики. Але заспокоювала себе тим, що Омелько життя віддасть, але захистить їх, Демкові й пальця до рота не клади, а Лев-

Зміст

Від автора	5
Пролог	7
Розділ I. Злощасний млинок	12
Розділ II. Старий залицяльник	32
Розділ III. Як мати перетворилась на мачуху	49
Розділ IV. Ціна вдячності	77
Розділ V. Милосердя шинкарки	100
Розділ VI. Змагання посольств	122
Розділ VII. Зіронько-доле	141
Розділ VIII. Кляті грамоти	162
Розділ IX. Полум'я розгорається	193
Розділ X. Лесева стратегія	217
Розділ XI. Отаке воно гірке, те життя	237
Розділ XII. Інтрига, яка боком вилізла	260
Розділ XIII. Крах сподівань	275
Розділ XIV. Між «Царським орлом» та «Карач-беєм»	293
Розділ XV. Дивні збіги купальської ночі	316
Розділ XVI. «...В ім'я своєї свободи»	334
Розділ XVII. Недолугий штурм	352
Розділ XVIII. Два шляхи	372
Розділ XIX. Погані порадники	400

Літературно-художнє видання

ДЕГТЯРЕНКО Ярослава
Між двох орлів
Роман

Керівник проекту *В. А. Тютюнник*
Відповідальний за випуск *О. В. Приходченко*
Редактор *І. В. Матюшенко*
Художній редактор *А. О. Попова*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *М. М. Куценко*

Підписано до друку 11.02.2019.
Формат 84x108/32. Друк офсетний.
Гарнітура «Literaturnaya». Ум. друк. арк. 22,68.
Наклад 5500 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Відруковано у ПРАТ «Харківська книжкова фабрика “Глобус”»
61052, м. Харків, вул. Різдвяна, 11.
Свідоцтво ДК № 3985 від 22.02.2011 р.
www.globus-book.com

• за телефонами довідкової служби
(050) 113-93-93 (МТС); (093)170-03-93 (life);
(067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88

• на сайті Клубу: www.bookclub.ua
• у мережі фірмових магазинів
див. адреси на сайті Клубу або за QR-кодом

Надсилається безоплатний каталог

Запрошуємо до співпраці авторів
e-mail: publish@ksd.ua

**Запрошуємо до співпраці художників,
перекладачів, редакторів**
e-mail: editor@ksd.ua

**Для гуртових
клієнтів**

Харків
тел./факс +38(057)703-44-57
e-mail: trade@ksd.ua

Київ
тел./факс +38(067)575-27-55
e-mail: kyiv@ksd.ua

Дегтяренко Я.

Д26 Між двох орлів : роман / Ярослава Дегтяренко. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. — 432 с.

ISBN 978-617-12-5798-6

1657 рік. Зріє повстання проти гетьмана Івана Виговського. Московський цар Олексій отримує донос від кошового Барабаша із проханням дозволити козакам обрати нового гетьмана. Розбрат і міжусобиці на руку цареві. Він хоче використати запорожців для боротьби із Річчю Посполитою. Молодий козак Демко Гориченко дізнається про зраду Пушкаря та Барабаша й вирушає до Чигирини, щоб попередити гетьмана. Далеко від дому він дізнається, що його родину вбили, а хату спалили. Помста — усе, що залишається у хороброго Демка. І ще — кохання до красуні Наді, вихованки підступного Пушкаря... Між обов'язком та почуттями, між коханням та ненавистю, між двох орлів — яким буде вибір?..

УДК 821.161.2

ЯРОСЛАВА ДЕГТЯРЕНКО

Ярина мріяла про весілля з молодим козаком Данилом Лозицьким. Та закоханих розділила доля: Ярина потрапила до татарського улусу, ставши невільницею. Аяз-мурза, давній ворог Данила, закохується в цю горду русинку і ладен на все заради неї. Ярина теж має почуття до Аяз-мурзи... На жаль, Ярину продають до Бахчисарайського гарему. Довкола дивовижної рабині, яку нарікають Вогником, плетуться інтриги, а в кожному закутку палацу чатує смертельна небезпека. Аяз-мурза і Данило обидва прагнуть звільнити Ярину, але вогонь її кохання зігріє серце лише одного з них.